

ПЛОВДИВСКИЯТ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“ – 60 ГОДИНИ ИСТОРИЯ С ПОГЛЕД КЪМ БЪДЕЩЕТО

Русалена Пенджекова-Христева

Настоящият текст е посветен на отбелязването на 60-та годишнина през 2021 г. от създаването на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ и цели да припомни в щрихи важни идеи, дати, събития и личности от университетската летопис¹. Подобно събитие е основателен повод за споделена академична радост и духовно съпреживяване на постигнатите образователни, научни и управленско-административни резултати на пловдивската Алма Матер.

Уместно е да припомним, че идеята за създаване и откриване на университет в гр. Пловдив, по времето му като столица на Източна Румелия, предхожда инициативите в тази насока в Княжество България и се превръща във вдъхновяващ пример за идейните създатели на пловдивското университетско образование.

Към историята на идеята за създаване на университет в гр. Пловдив

Както е известно, раждането на класическите европейски университети става в периода между XII – XIV век. В сравнение с тях реализирането на практика на инициативата за основаване на български университет, по обясними причини, закъснява. Едва след Освобождението, през 1888 г., е открито Висшето училище в София (днес СУ „Св. Климент

Охридски“), въпреки че духът на българската образователна и университетска идея се корени още в средновековната ни книжовна традиция, която е един от маркерите на славянската цивилизация. Логично е, че и през периода на Възраждането най-изявените представители на българския интелектуален елит също мечтаят и споделят идеята за създаване на български университет. В случая е уместно да подчертаем и припомним, че в хронологичен аспект идеята за откриване на университет в гр. Пловдив във времето, когато градът е сто-

¹ Важно е да бъде пояснено, че посоченият текст съдържа части от публикувани материали от автора по повод годишнината на ПУ в университетския вестник „Пловдивски университет“ (вж.: бр. 3 – 4/12.04.2021, с. 2 – 3; бр. 5 – 6/4.06.2021, с. 2 – 3; бр. 8/28.09.2021, с. 4 – 6).

лица на Източна Румелия (1878 – 1885), всъщност изпреварва инициативите в тази насока в тогавашното Княжество България.

Идеята за създаване на университет в гр. Пловдив е заложена и подробно разписана в чл. 351 от *Органическия устав* на автономната област Източна Румелия, приет на 14 април 1879 г.

За сравнение, в приетата на 16 април 1879 г. в Княжество България *Търновска конституция*, дял седми *За народното учение* в чл. 78 е предвидено само, че първоначалното учение е безплатно и задължително за всички поданици на *Българското царство*, но липсва все още идея за университет.

На практика в изработения от международна комисия основен закон на Източна Румелия, който регламентира цялостния обществен-политически и културно-просветен живот, е детайлно отразена университетската идея.

Въпреки множеството изследвания, посветени на историята и образованието в Източна Румелия, посочената концепция за полагане началото на българско университетско образование в Източна Румелия, заложена в *Органическия устав*, не е била предмет на самостоятелен анализ. Поради това е особено важно да бъде подробно представен замисълът на създателите на *Органическия устав* за основаването на висше училище именно в гр. Пловдив.

Според член 38 от *Органически устав* – *учението е свободно*, като тази свобода е подчинена на определените от закона условия на способност и нравственост и под надзора на властта. Конкретните законови постановки за образованието са разписани в глава единадесета *Народно просвещение*. Там е отбелязано, че може да има първоначални, второстепенни, технически, нормални (педагогически) и *висши училища*. В чл. 351 за висшето училище се въвежда и принципът на самоуправлението. В споменатия член и неговите подточки се пояснява, че бъдещият областен закон относно университета ще трябва да бъде вдъхновен от следните начала: *преподавателите в проек-*

тирания университет ще бъдат разделени на две групи – редовни (титулярни) професори, които ще получават определена заплата от правителството и почетни професори, които не вземат определена заплата; титулярните професори ще се назначават от Главния управител по предложение на Дирекцията на народното просвещение, а впоследствие, когато се събере титулярен професорски състав, по тяхно предложение Главният управител ще назначава нови професори; при назначението на титулярните професори Главният управител ще се води колкото е възможно, по съразмерните числености на жителите от трите главни народности на Областта; почетен професор може да стане онзи, който отговаря на условията за способност и нравственост, каквито се искат от закона; всеки професор има право сам да си избира езика, на който ще преподава.

В чл. 352 е постановено, че всяко частно лице, без значение от вярата и народността му, може да основе училище, в това число и висше, стига да изпълнява условията, предписани по закона. В другите членове е предвидено, че професорите, като и учителите, са подложени на законите, които уреждат правата и длъжностите на публичните чиновници, както и че подлежат на съдебна отговорност, в случай че не изпълняват задълженията си.

Посочените факти свидетелстват, че в *Органическия устав* е регламентирана не само политиката и законодателните решения във връзка с образованието, но и на най-висше законодателно ниво е уреден въпросът за бъдещия университет.

Последващите инициативи и събития в тази връзка сочат, че след приемането на *Органическия устав* започват да се обсъждат не само конкретни идеи за бъдещия университет, но се предприемат и първите стъпки за проучване и осигуряване качествен преподавателски състав. За целта се правят опити за привличане в гр. Пловдив на едни от най-известните за вре-

мето си европейски учени с интереси и изследвания по българска история и култура.

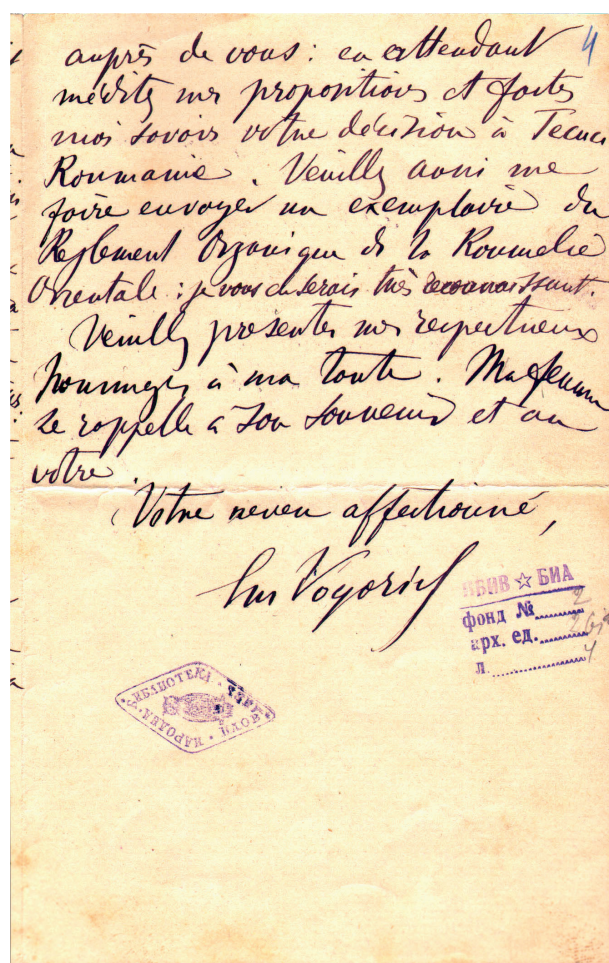
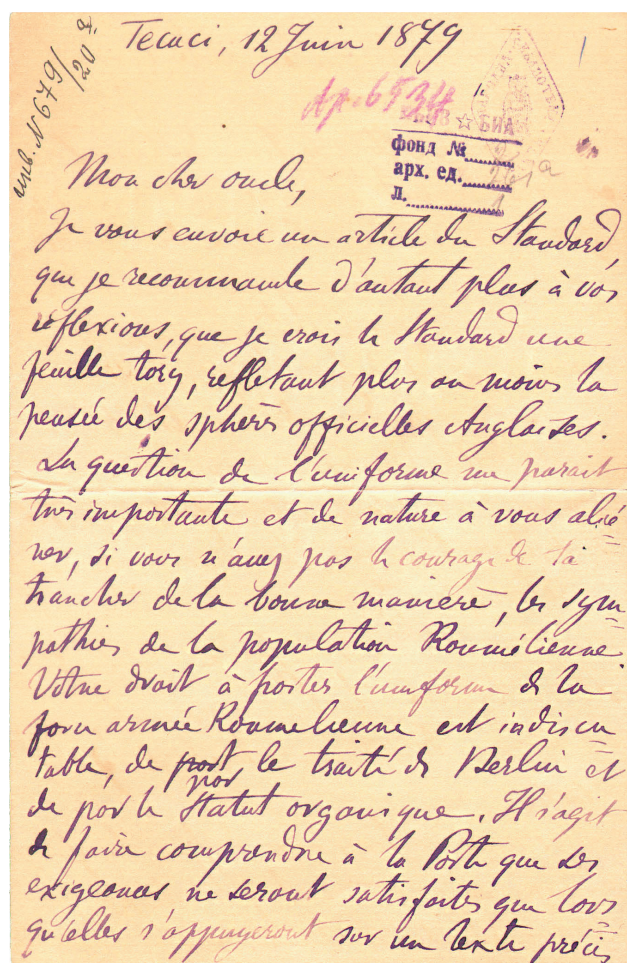
Хронологически първа е инициативата на Емануил Богориди за привличането в гр. Пловдив на младия тогава Константин Иречек, който да се ангажира не само със създаването на библиотека, музей и архив, но и да бъде привлечен като преподавател в бъдещия университет, проектиран в *Органическия устав*.

Тези най-ранни намерения и инициативи относно създаване на университет в гр. Пловдив са документирани в епистоларното наследство на представители на фамилията Богориди и на Константин Иречек. По-конкретно това са: едно писмо от Емануил Богориди, адреси-

рано до неговия чичо Алеко Богориди от 12 юни 1879 г., както и писма, разменени между Емануил Богориди и Константин Иречек във времето 22 юли 1879 г. – 6 септември 1879 г.

Писмата потвърждават, че след приемането на *Органическия устав* започват да се обсъждат не само конкретни идеи за бъдещия университет, но се предприемат и първите стъпки за осигуряване на качествен преподавателски състав.

В хронологичен аспект най-ранно е писмото от Емануил Богориди до неговия чичо Алеко Богориди, изпратено от румънския град Текучи на 12 юни 1879 г. То е част от чуждите материали във фонда на Йоаким Груев.

Факсимилета на първия и последния лист от писмото на Емануил Богориди до чичо му Алеко Богориди, Текучи, 12 юни 1879 г.
НБИБ – БИА, Ф. 2, а. е. 261а, л. 1 – 4. Ръкопис. Оригинал.

Неговото попадане сред тях се обяснява с необходимостта, че то е трябвало да бъде съгласувано с Й. Груев, на когото по същото време е поверена Дирекцията на просвещението. Също така е важно да се отбележи, че липсата на архивен фонд на споменатата дирекция, за разлика от останалите, чиито архивни фондове понастоящем се съхраняват в Централния държавен архив, в известна степен се компенсира от служебните материали в личния фонд на Йоаким Груев относно дейността на ръководената от него дирекция. Горепосочените факти дават отговора защо посоченото писмо на Емануил Богориди, адресирано до чичо му, е попаднало в същия фонд.

Във въвеждащата част на писмото се засягат въпроси, предимно свързани с политиката на Източна Румелия и възможността и правото на главния губернатор да носи униформата на Източнорумелийската войска. Племенникът изказва задоволството си от административните назначения, които прави чичо му в качеството си на главен губернатор. Не бива да се пренебрегва и фактът, че Ем. Богориди два пъти е кандидат за българския владетелски престол – през 1878 г., и през 1887 г., като сред кандидатите тогава е и чичо му Ал. Богориди. И двамата като представители на княжеската фамилия Богориди, която е сред от най-изявената част на българския аристократичен елит през XIX век, ясно осъзнават мисията си за изграждане устоите на модерната българска държавност. От съдържанието на писмото е видно, че двамата поддържат тесни роднински връзки и предварително обсъждат различни бъдещи проекти, в това число и обективни намерения за организацията на учебните институции и за дейността на Дирекцията на народното просвещение. По-нататък Е. Богориди споделя: *...Тук има да се прави много и Вие можете да свържете името си с големи неща. Мисля, че би било много полезно за областта и за*

Вас в частност да привлечете към Вашата администрация младия Иречек – автора на „История на българите“, която аз Ви изпратих в Константинопол и която Вие сте получили, надявам се. Вие бихте могли да го натоварите със създаването и организацията на Музей и Национална библиотека, както и с Архивите. Освен това той би могъл два пъти седмично в Университета да води курс по „История на България – старославянска Античност“...

Обсъжданите идеи за конструирането на споменатите институции са културен символ от заключителния етап на нашето Възраждане и както става ясно, успешно се транслират и в Източна Румелия.

Предложението си Ем. Богориди мотивира с идеята да се започнат действия порано в тази посока с цел да се изпревари и предотврати поканването на К. Иречек в Княжество България. Като мотив за привличането му изтъква и политическата роля на неговия баща – Йозеф Иречек, който би могъл да допринесе за засилване на връзките с Чехия и Австро-Унгария. Той предлага лично да започне кореспонденция и преговори с К. Иречек, защото вече го познава. Изразява мнение, че е необходимо от бюджета на Дирекцията на просвещението да се предвидят около 10 000 франка за годишно заплащане, в случай че К. Иречек приеме да дойде в Източна Румелия.

В случая напълно логична изглежда инициативата, подета от Ем. Богориди чрез подходящо предложение да бъде ангажиран талантливият и млад чешки историк със създаването на културните институции в Източна Румелия. Още повече, че в основния закон на автономната област Източна Румелия, който регламентира политическия, обществен и културния живот, е обоснована идеята за създаване на университет в гр. Пловдив.

Интерес представлява фактът, че в писмото се прокарва и идеята за изграждането

на архивите в Източна Румелия. В случая не става ясно дали намерението е свързано с организацията на учрежденските оперативни архиви, така важни и необходими за управлението, или с идеята за създаването на исторически архив, който заедно с музея и библиотеката да бъде част от комплекса на историческата памет в Източна Румелия. В официалното предложение на Ем. Богориди от името на Ал. Богориди до Иречек обаче не се споменава ангажимент във връзка с архивите.

По-нататък в писмото си Ем. Богориди предлага да привлекат за бъдещия университет и негов приятел – доктор по право и философия от Университета в Мюнхен, *който би приел катедра по немска литература без заплащане*. Смята, че за него е нужно да се осигури само жилище или разходи за такова, защото той иска да извършва изследвания в българските земи и да пише кореспонденции за вестниците и за немските литературни сборници, което тогава е добре платена дейност... *ето защо той лесно би минал без заплащане* – пише Ем. Богориди. Писмото завършва с надеждата, че разгръщането на мащабна дейност, свързана със създаването и устройването на културни и просветни институции в Източна Румелия, ще създаде на Алеко Богориди изключително добра репутация в Европа и Ориента.

От писмото е видна идеята за привличането на К. Иречек в Източна Румелия, който, освен че трябва да се заеме с изграждането на т. нар. институции на паметта – музей, библиотека и архив в Пловдив, ще може да преподава и в университета, който евентуално ще бъде създаден. Също така се лансира и идеята да бъде привлечен доктор от Мюнхенския университет. Прави впечатление, че се споменават именно дисциплини от сферата на хуманитаристиката (история на България и немска литература), макар че проектът през 1884 г. не предвижда обучение в хуманитар-

ната сфера, а акцентира върху подготовката на съдебни и административни служители, които от прагматична гледна точка тогава са най-необходими в автономната провинция.

Предложението на Ем. Богориди до чичо му не е случайно, защото в архивния фонд на Иречек има запазено още едно по-раншно писмо от Ем. Богориди, но адресирано до Иречек (от 2 април 1877 г.), в което той изразява задоволството си от публикувания труд на Иречек *История на българите* и личната си благодарност, че в монографията намират място неговият прапрадядо Софроний Врачански и дядо му княз Стефан Богориди. Също така му изпраща и снимка на портрет на С. Врачански от българската църква в Константинопол. На 10 май 1877 г. Иречек подготвя своя отговор с изразена благодарност за полученото писмо и фотографията: *...Историята на българската нация (на Вашите съотечественици), сегашното и миналото състояние и голямото бъдеще на България ще бъде винаги предпочитана част от моите научни занимания...*

Очевидно е, че след получено потвърждение от Ал. Богориди племенникът Ем. Богориди на 22 юли 1879 г. пише писмо до Иречек, в което му отправя покана от името на чичо си за приемане на служба в Източна Румелия: *...С едно силно чувство на задоволство се натоваших, като се опрях на спомена за приятните, но много кратки връзки, които имах случай да имам с Вас, да Ви изпратя едно предложение, което моят чичо, княз Александър Богориди, главен губернатор на Източна Румелия, ме помоли да Ви отправя от името на правителството на провинцията. Става въпрос за това да се създаде във Филипополис библиотека и национален музей ...Аз мисля, че създаването на Национална библиотека и на Национален музей ще бъде последвано не след дълго време от създаването на Университет, предвиден от Органическият устав. Там Вашето място ще бъде*

белязано, естествено, от една нова важна позиция...

По-нататък в писмото Ем. Богориди подчертава огромните заслуги на К. Иречек към българската нация, които той има чрез изследванията си по българска история. Моли го възможно най-бързо да даде отговор, като му съобщава, че му се предлагат 500 златни наполеона годишна заплата. Черновата на отговора на Иречек е с дата 6 септември 1879 г., като той обяснява закъснението си със своите пътувания с научна цел и работата в архивите на средновековната Дубровнишка република.

... Предложението, което ми прави Негово Сиятелство [Александър], главен губернатор на Източна Румелия, и което Ви е имамте добрината да ми съобщите, е най-хубавото, за което човек може да си помисли. Да се занимавам с моите любими изследвания на самия Балкански полуостров, да мога да остана поне няколко години в една страна, все още малко позната за науката, сред едно население, което чрез моите научни изследвания ми е станало скъпо – какво по-добро би могло да ми бъде предложено?... Но има причини, които не ми позволяват да изпълня това желание. Новият ред на нещата в Румелия все още не ми се струва добре консолидиран....

По-надолу К. Иречек мотивира отказа си с алармиращите новини в пресата във връзка с евакуацията на руската армия, опитите да бъде разклатена позицията на Алеко Богориди и евентуалната опасност от нови безредици в Източна Румелия. Накрая заключава: ...Мисля, че едно спокойно съществуване още не е възможно. Моля Ви да предадете на Негово Сиятелство Главния губернатор и Губернатора на Източна Румелия изказа на моите най-искрени чувства и благодарности за поканата, която ми направи; съжалявам много, че поне в този момент ми е трудно да приема...

Следователно Иречек отказва да поеме съответния ангажимент, а през ноември същата година той идва в Княжество България и е назначен за секретар на Министерството на просвещението. В случая обаче интерес представляват намеренията и предложението на представителите на румелийския политически и обществен елит още от самото начало и на практика преди Княжеството да конструират едни от най-важните културни институции – **музей, библиотека, архив и университет**, както и да привлекат един от най-известните европейски учени слависти в лицето на Константин Иречек.

В този ред на мисли интересно съвпадение констатираме и относно патрона на Пловдивския университет – преподобния Паисий Хилендарски. Не е случайно, че именно преките потомци на Софроний Врачански, автор на първия препис на *История славянобългарска* (Първи Котленски препис от 1765 г.), в лицето на Алеко Богориди (правнук) и Емануил Богориди (праправнук) са ангажирани пряко, както видяхме, с идеята за създаването на университет в гр. Пловдив още през 1879 г. и с опитите за привличане на елитен преподавателски състав.

Проваленият опит, в определена степен, рефлектира и върху намерението за бърз преход към висша образователна степен в Източна Румелия. За няколко години идеята за създаването на университет в Пловдив е изоставена. Едва през 1884 г. учителят в Пловдивската мъжка гимназия д-р Петър Жилков моли директора на Народното просвещение Йоаким Груев да му бъде разрешено да открие частно правно училище с тригодишен курс на обучение. По различни причини начинанието му не е увенчано с успех. Отново в началото на 1885 г. Константин Величков изработва и предлага проект за създаването на самоуправляващо се областно юридическо училище с тригодишен курс на обучение над гимназиалната степен. По стечение на обстоятелствата,

събитията около Съединението, извършено на 6 септември 1885 г., осуетяват възможността за създаването на първия български университет в гр. Пловдив, така както е замислен и проектиран в Органическия устав.

Само би могло да се съжاليا, че намерението за създаването на първия български университет в гр. Пловдив не се реализира, макар то да е заложено в основния закон на автономната област Източна Румелия. В действителност това е една изключително модерна и демократична за времето си идея, проектираща модела на мултиетничен и мултилингвистичен университет в гр. Пловдив, който да осигури своеобразна мултикултурна образователна среда, която да бъде съизмерима с чуждестранните постижения и опит по това време.

ПУ „Паисий Хилендарски“ – институционализираната памет

През първата половина на XX век университетската идея в гр. Пловдив се възражда и подема многократно, но се реализира едва през 1945 г., когато в града е открит Държавен университет с два факултета: Агрономо-лесовъден и Медицински.

Същинската история на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ е свързана с издаването на Указ № 264 на Президиума на Народното събрание от 1 юли 1961 г. с единствен член, според който в гр. Пловдив от началото на учебната 1961 – 1962 г. се открива Висш педагогически институт (ВПИ) с петгодишен курс на обучение по природоматематически дисциплини за подготовка на учители по математика, физика, химия, биология и география. Паралелно с това започва разрешаването на проблемите относно материалната база на университета и кадровото му обезпечаване. През 1966 г. по предложение на Академичния съвет Народното събрание утвърждава за патрон на ВПИ – Пловдив – Паисий Хилендарски. През 1970 г. се обо-

собяват първите два факултета – Математически и Природонаучен. На 12 януари 1972 г. с Указ № 24 на Държавния съвет ВПИ е преобразуван в Пловдивски университет.

НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗИДИУМ НА НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ

Президиумът на Народното събрание въз основа на чл. 35, точка 19 от Конституцията на Народна република България и чл. 2 от Закона за висшето образование издава следния

У К А З

за откриване на Висш педагогически институт в гр. Пловдив

Ч л е н е д и н с т в е н. Открива се от началото на учебната 1961/1962 г. Висш педагогически институт в гр. Пловдив по природоматематически дисциплини с 5-годишен курс на обучение за подготовка на учители по математика, физика, химия, биология и география.

Изпълнението на настоящия указ се възлага на министъра на просветата и културата.

Издаден в София на 1 юли 1961 г. под № 264 и подпечатан с държавния печат.

Председател на Президиума на Народното събрание:
Д. Ганев

Секретар на Президиума на Народното събрание:
Т. Даскалов

Б—1955

Указ № 264 на Президиума на Народното събрание на Република България за откриване на Висш педагогически институт в гр. Пловдив, 1 юли 1961 г.

По интересно стечение на обстоятелствата в учредения архив на ПУ, именно през 2021 г., бе открита *Паметна книга* за университета от 1972 г. Тя е ценно документално свидетелство, което допълва историята на ПУ.

От извороведска гледна точка е важно да бъде уточнено, че *Паметната книга* е с размери 30 см ширина и 37 см височина. Кориците са от естествена кожа с поставена в средата на лицевата корица правоъгълна медна плочка, на която е изписано *ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“*, а за украса са добавени лъв, дъбово листо и разтворена книга, като на едната страница е изписано *ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКАЯ*, а на другата – в стилизиран вид са изписани инициалите *ПХ*. На титулната страница, в средата, е изписано ка-

Корица на Паметната книга на
ПУ „Паисий Хилендарски“, 13 януари 1972 г.
Университетски архив на ПУ.

Заглавен лист от Паметната книга на
ПУ „Паисий Хилендарски“, 13 януари 1972 г.
Университетски архив на ПУ.

лиграфски ПАМЕТНА КНИГА, а под надписа е разположена разтворена книга, идентична на тази от корицата, като под нея е изписано ПЛОВДИВ*ЯНУАРИ*1972. Книгата не е с номерирани листи, като от всички са изписани двустранно само 25 листа. На следващата страница с красив калиграфски почерк, с червено и кафяво мастило, е отбелязано следното: Днес 13 януари 1972 година на величествен митинг на пловдивската общественост, дейците на науката и културата, студентки и студенти, беше тържествено обявено решението на Политбюро на Централния комитет на Българската комунистическа партия и прочетен указа на Държавния съвет на Народна република България за създаване на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. Под бурните аплодисменти на всички присъстващи и възторжените

възгласи на ентусиазираната студентска младеж, Първият секретар на Централния комитет на Българската комунистическа партия и Председател на Държавния съвет на Народна република България, другарят Тодор Живков връчи на ректора на Университета професор „доктор“ Живко Ламбрев символичния ключ на Университета [...].

Следват изброени, на две страници, петнадесет от присъстващите официални лица и техните автографи: Тодор Живков, Венелин Коцев, Иван Абаджиев, проф. Ст. Василев, Георги Владиков, Георги Атанасов, акад. Ангел Балевски, Начо Папазов, Павел Матев, акад. Пантелей Зарев, Дража Вълчева, Димитър Димитров, Димитър Жулев, Никола Балканджиев и Стефан Ташев.

На следващите две страници с черно мастило са изписани поименно членовете на

Академичния съвет и академичния състав на двата факултета – Математическия (включва 16 преподаватели) и Природонаучния (включва 28 преподаватели). Най-горе на списъка е отбелязано: *Ръководство – основатели на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*. На останалите страници, на различни езици в ръкопис, са изписани пожелания и мисли на чуждестранни и български официални гости на Пловдивския университет за периода 21 февруари 1972 г. – 26 септември 1989 г.

През 1974 г. в рамките на университета е създаден Физическият факултет, а през 1975 г. е открит първият в страната Факултет за обществени професии. През 1984 г. е основан Педагогическият факултет. В периода 1990 – 1991 г., като самостоятелни звена, се отделят Филологическият, Химическият и Биологическият факултет. През 1992 г. се открива Юридическият факултет, а през 1994 г. – Факултетът по икономически и социални науки. С решение на МС от 13 май 2004 г. е създаден Философско-историческият факултет. Най-младият засега факултет на университета – Физико-технологичният, е разкрит с Постановление №179 на МС от 21.08.2017 г. Важно е да се спомене, че от 1989 г. насам към Пловдивския университет са интегрирани полувисшите институти в градовете Смолян, Кърджали, Пазарджик и Бургас, а също така и Институтът за усъвършенстване на учители в Стара Загора.

Понастоящем ПУ „Паисий Хилендарски“ е най-големият държавен университет в Южна България и в неговата структурата са включени девет факултета: Биологически факултет; Педагогически факултет; Факултет по икономически и социални науки; Факултет по математика и информатика;; Физико-технологичен факултет; Филологически факултет; Философско-исторически факултет; Химически факултет и Юридически факултет. Част

от структурата на ПУ са и двата Филиала в гр. Смолян и гр. Кърджали.

В рамките на университета съществуват департаменти и множество звена на учебно-помощния, административно-стопанския и обслужващия персонал, както и редица центрове и лаборатории, които непрекъснато се разрастват.

Именно всички тези процеси на развитие са в основата на конструирането на бъдещата модерна университетска памет и ни дават увереност, че пловдивската Алма Матер ще пребъде. Затова вече в продължение на 60 години академичната общност на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ пише историята си, твори с надежда настоящето и транслира познанието и паметта в бъдното.

Доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева,
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“,
rusalena@uni-plovdiv.bg